

**„Z mowy obcej do polskiej i z powrotem.
Tłumaczenia książek socjologicznych - jakość, problemy, wyzwania...”**

Raport z konferencji

Konferencja o przekładach literatury socjologicznej pt. „**Z mowy obcej do polskiej i z powrotem**. Tłumaczenia książek socjologicznych - jakość, problemy, wyzwania...” odbyła się w na Wydziale Ekonomiczno- Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego w dniach 27 – 28 maja 2010 r. Została ona zorganizowana przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, Katedrę Socjologii Organizacji i Zarządzania ISUŁ, a także była współfinansowana przez Dziekana Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego UŁ oraz Dyrektora Instytutu Socjologii UŁ. Konferencja odbyła się pod patronatem Przeglądu Socjologii Jakościowej.

W konferencji wzięło udział 40 uczestników z wielu ośrodków akademickich w Polsce, a także z zagranicy. Prelegenci reprezentowali Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Uniwersytet Warmińsko- Mazurski, Rzeszowski, Jagielloński, Warszawski, Łódzki, Szczeciński, a także Akademię Górniczo- Hutniczą. W konferencji wzięli również udział goście z Erasmus University Rotterdam i Iberika Sprachschule z Berlina oraz tłumacze praktycy z Łodzi i Lublina.

Konferencja rozpoczęła się o godzinie 9.30 27 maja 2010 r. Gości powitali dziekan Wydziału Ekonomiczno- Socjologicznego UŁ prof. dr hab. **Jan Gajda**, dyrektor Instytutu Socjologii UŁ prof. dr hab. **Wielisława Warzywoda-Kruszyńska** oraz kierownik Katedry Socjologii Organizacji i Zarządzania IS UŁ, redaktor naczelny pism QSR i PSJ, członek Zarządu PTS, prof. dr hab. **Krzysztof T. Konecki**.

Podczas pierwszej sesji tematycznej poprowadzonej przez prof. dr hab. **Janusza Muchę** z Akademii Górniczo- Hutniczej w Krakowie, swoje referaty zaprezentowało pięcioro gości. Pierwsza prezentacja zatytułowana „Jak się tłumaczyć? Analiza przekładu "Cross Cultural Competence" na "Kompetencje międzykulturowe"” przedstawiona została przez prof. dr **Sławomira Magalę** z Erasmus University w Rotterdamie i **Jarosława Dąbrowskiego** z Lublina. Referat miał charakter interaktywny. Słuchacze wcielili się w rolę tłumaczy fragmentów książki z języka angielskiego na polski i na odwrót, a następnie porównywali wyniki swojej pracy z wersją zaproponowaną przez tłumacza. Ta część prezentacji miała na celu ukazanie rozmaitych trudności w tłumaczeniu. Według autorów mogą mieć one pochodzenie *kontekstualne* (np. „If you behaved properly, communism wouldn't exist” Jenny Holzer “Gdybyś był grzeczny, nie byłoby komunizmu” – bez znajomości kontekstu Zimnej Wojny nie da się tego artystycznego przekazu w całej jego ironii przełożyć) oraz *leksykalne* (np. problem z tłumaczeniem pojęcia „identize” na język polski) i *interpretacyjne*.

Drugim referatem tego dnia, były „Przekłady prac Luhmanna na język polski.” zaprezentowane przez dr. **Jana Winczorka** z Uniwersytetu Warszawskiego. Autor podjął się analizy istniejących przekładów prac Niklasa Luhmanna na język polski („Systemy społeczne”, „Funkcja religii”, „Teoria polityczna państwa bezpieczeństwa socjalnego”, „Semantyka miłości”, „Realność mediów masowych” i in.) pod kątem spójności

terminologicznej i adekwatności teoretycznej. Na tej podstawie autor sformułował także postulaty dotyczące dalszych przekładów prac Niklasa Luhmanna.

O „Niekórych problemach z tłumaczeniem „Analizy ramowej” Ervinga Goffmana” z perspektywy tłumacza opowiedział, w trzecim referacie tej sesji, dr **Stanisław Burdziej** z Uniwersytetu Warmińsko- Mazurskiego w Olsztynie. W prezentacji autor podzielił się wnioskami z tłumaczenia tego dzieła Ervinga Goffmana. Referat był przeglądem głównych problemów translacyjnych, jakie wiążą się z wprowadzonymi przez Goffmana istotnymi pojęciami-neologizmami. Należą do nich zwłaszcza pojęcia: ramy i ramowania, trudnych do oddania w języku polskim terminów „containment” oraz „keying”, a także szeregu mniej specyficznych, choć niemniej kłopotliwych określeń, takich jak „capacity”, „character”, „role” i „party”. Ponadto, na co zwrócił uwagę dr Burdziej, Goffman w swym studium niejednokrotnie bawi się z czytelnikiem, który nigdy nie może być pewien, czy nie wpada właśnie w jedną z „fabrykacji” lub „konstrukcji”, o których książka traktuje. Sytuację tłumacza komplikuje także zastosowanie języka potocznego. Referat ten również miał w pewnym stopniu charakter interaktywny, gdyż pozostali uczestnicy proponowali alternatywne tłumaczenia niektórych problematycznych terminów oraz podejmowali na ich temat dyskusję.

Jako ostatni w przedpołudniowej sesji zaprezentowany został referat zatytułowany „'Urządzenie', 'zastosowanie', 'układ' – tłumaczenia pojęcia *le dispositif* Michela Foucaulta i ich implikacje dla postfoucaultowskich analiz władzy.” Mgr **Magdalena Nowicka** z Uniwersytetu Łódzkiego zaprezentowała różnorodne sposoby tłumaczenia pojęcia dyspozytywu seksualności (*dispositif de sexualité*). Referat opierał się na analizie sposobów tłumaczenia wypowiedzi Michela Foucaulta, który wziął kiedyś udział w dyskusji podczas której został poproszony o syntetyczne wyjaśnienie koncepcji dyspozytywu. W kolejnych dekadach ta krótka wypowiedź została przetłumaczona na język angielski, niemiecki i włoski. Jak stwierdziła referentka, przekłady te różnią się nie tylko propozycjami zastąpienia francuskiego *dispositif* innym – odpowiednio angielskim, niemieckim lub włoskim sformułowaniem, ale także szeregiem detali, które nie pozostają bez znaczenia dla profiliów formułowanych w oparciu o myśl Foucaulta postulatów badawczych analizy dyspozytywu. Autorka postawiła zatem pytanie: czy badacze utożsamiający dyspozytyw z siecią społeczną lub z materialną infrastrukturą dyskursu (m.in. technologią komunikacyjną i zapośredniczonymi przez nią praktykami społecznymi) wpisują się wciąż w Foucaulta koncepcję władzy-wiedzy, na którą tak chętnie się powołują?

Sesja popołudniowa odbyła się w muzeum sztuki ms² w kompleksie Manufaktura. Podczas tej sesji swój drugi referat pt. „Słowa i obrazy między nauką a sztuką (o przekładach Susan Sontag)” wygłosił prof. dr **Sławomir Magala**. Według referenta, Susan Sontag przeszła do historii kultury współczesnej jako autorka esejów o tendencjach w kulturze współczesnej wyłaniających się z przyspieszonej interakcji elit kulturotwórczych w Nowym Jorku lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku. Sama uważała się za powieściopisarkę i dramaturga, ale od chwili jej śmierci w 2004 roku utrwaliło się przekonanie, że najpoważniejszym jej wkładem w rozumienie otaczających nas procesów komunikacji społecznej i waloryzacji estetycznej są dwa zbiory esejów poświęconych fotografii, a mianowicie „O fotografii” z roku 1973 i „Widok cudzego cierpienia” z 2003 roku. W ostatnich esejach polemizuje ze swoimi starszymi o 30 lat poglądami, krytykując je,

jako konserwatywne (bo też zrodziły się w cieniu pierwszej generacji krytyków kultury masowej w rodzaju Dwighta McDonalda). Prof. dr Magala przełożył zarówno pierwszą jak i drugą wspomnianą pozycję. Jego zdaniem najważniejsze dla zrozumienia poglądów Sontag na fotografii są trzy spłoty kontekstów: przejście od słowa drukowanego poprzez obraz fotograficzno- filmowo- telewizyjny do obrazu digitalnego dostępnego zindywidualizowanym i mobilnym jednostkom; przejście od wyraźnych podziałów na społeczną produkcję wiedzy naukowej i przeżyć estetycznych do akceptacji multimedialnych procesów komunikacji społecznej zamazujących wczorajsze hierarchie „modelu kultury panującej” (oraz przejście od modelu życia rodzinnego jako podstawowej komórki społeczeństwa do stylów życia nie zakotwiczonego w heteroseksualnym podziale demograficznej pracy).

Po wykładzie prof. dr Sławomira Magali oraz dyskusji nad zaprezentowanymi zagadnieniami, prof. dr hab. **Krzysztof T. Konecki** odczytał werdykt jury konkursu nagrody PTS za najlepsze tłumaczenie książki socjologicznej w 2009 roku. Nagrodę tę uzyskała Pani **Jerzyna Słomczyńska** za tłumaczenie książki Pitirima Sokokina pt. „Ruchliwość społeczna”.

Na zakończenie pierwszego dnia konferencji uczestnicy zostali oprowadzeni przez przewodnika po muzeum ms².

Drugi dzień konferencji rozpoczął się dyskusją panelową prowadzoną przez prof. dr hab. **Krzysztofa T. Koneckiego** (UŁ) z udziałem prof. dr hab. **Marka Czyżewskiego** (UŁ), prof. dr hab. **Jolanty Kulpińskiej** (SWSPiZ, UŁ), prof. dr hab. **Janusza Muchy** (AGH) oraz dr **Marka Gorzko** (USz). Uczestnicy podejmowali podczas dyskusji następujące kwestie dotyczące jakości tłumaczeń tekstów socjologicznych:

1. Co oznacza wysoka (niska) jakość tłumaczenia tekstów socjologicznych?

2. Jakie są kryteria oceny tłumaczeń tekstów socjologicznych? Czy poniższe kryteria są wyczerpujące:

- Kryterium terminologiczne – specjalistyczne. Czy jest zgodność terminologii z powszechnie obowiązującą w naszej dyscyplinie i w danej tematyce w języku polskim. Czy użyte pojęcia były zgodne z intencją autora oryginału, którą można wywnioskować z całości dzieła oraz jego dorobku w danej dziedzinie.

- Kryterium lingwistyczne – czy przetłumaczony tekst nie przekłamuje intencji autora, nie pojawiają się terminy wprowadzające w błąd w interpretacji tekstu. Tłumacz nie dodaje czegoś nowego czego nie ma w tekście oryginalnym, oraz nie pomija czegoś ważnego co w tekście oryginalnym się znajduje.

- Kryterium stylistyczne – czy stylistyka tłumaczenia ułatwia czytanie i rozumienie tekstu.

3. Uwarunkowania dobrej i złej jakości tłumaczenia tekstów socjologicznych, m.in. problemy organizacyjne, społeczno – polityczne, kulturowe, generacyjne, historyczne i inne.

4. Wyzwania dla tłumaczeń tekstów socjologicznych dotyczące aktualnej i przyszłej sytuacji: rynkowe, zmiany struktur i strategii uniwersytetów, zmiany demograficzne, zmiany technologiczne itp.

Podczas drugiej sesji tematycznej, uczestnicy wysłuchali trzech referatów. Sesję poprowadził prof. dr **Sławomir Magala**. Pierwszy prezentował swój referat prof. dr hab. **Krzysztof T. Konecki** z Uniwersytetu Łódzkiego. Prezentacja nosiła tytuł „Kwadratowość”

tłumaczeń tekstów socjologicznych.” i była inspirowana polską wersją książki Howarda S. Beckera (1963/2009) „Outsiderzy. Studia z socjologii dewiacji” w tłumaczeniu Olgi Siary. Referat był socjologicznym objaśnieniem obszaru pracy nad tłumaczeniami tekstów socjologicznych z perspektywy socjologii pracy i częściowo z socjologii zarządzania. Głównym problemem było pokazanie nie w pełni intersubiektywnego systemu decyzji o tłumaczeniach i pracy nad tłumaczeniami. Decyzje i prace nad tłumaczeniami są, według referenta, zamknięte w pewnym „kwadracie” decyzyjnym (wydawca, edytor naukowy, tłumacz, autor oryginalnego tekstu) do którego świat akademicki i autentyczni eksperci w danej dziedzinie często nie mają dostępu. Druga strona, odbiorcy tekstów, traktowana jest w sposób „odgórny” z ukrytym założeniem o jej braku kompetencji w odbiorze tekstów. Polityka tłumaczeniowa i brak autentycznej naukowej dyskusji w obszarze tłumaczeń dzieł socjologicznych wytwarza podziały, które się reprodukują i wytwarzają pośrednio coraz niższą jakość tłumaczeń tekstów socjologicznych. Autor, konkludując swoje wystąpienie, postulował stworzenie platformy dyskusji dla powyższych tematów, które mogłyby spowodować większą odpowiedzialność podmiotów uczestniczących w procesie tłumaczeń i polepszenie ich jakości oraz „otworzenie kwadratu” tłumaczeniowego. Do tego mogłyby posłużyć, między innymi, projekty tłumaczeniowe *on line* realizowane w systemie *Open Access*.

Jako drugi w tej sesji tematycznej, zaprezentował swój referat nt. „Polskie przekłady literatury humanistycznej i „społeczeństwo wiedzy”” prof. dr hab. **Marek Czyżewski** z Uniwersytetu Łódzkiego. Według autora rosnąca ilość przekładów literatury socjologicznej jest częścią wzmożonej fali przekładów literatury humanistycznej, obejmującej prócz socjologii szereg innych dyscyplin (np. antropologię, psychologię, filozofię i historię). Na tym polu ilość nie łączy się jednak z jakością. Autor omówił niektóre spośród najbardziej dotkliwych niepowodzeń translatorsko-edytorskich ostatnich lat. Jego zdaniem poszukiwanie dróg naprawy wymaga przyjrzenia się tym kontekstom kulturowo- społeczno-ekonomicznym, w których jakość tłumaczeń utrzymuje się na wysokim poziomie. Porównanie dotyczyć powinno różnych okresów działalności tego samego wydawnictwa, działalności różnych wydawnictw w tym samym okresie, przekładów w zakresie humanistyki i spoza tego zakresu oraz przekładów polskich i zagranicznych. Z uwagi na to, że dominacji „społeczeństwa wiedzy” z wielu powodów nie można odrzucić, należy się przed nią przynajmniej intelektualnie chronić, także w dziedzinie przekładów. Warto w tym względzie opracować zestaw praktycznych zaleceń.

O „Manierze, tradycji, stylu, czyli o przekładzie jako dziele zbiorowym.” opowiadała prof. dr hab. **Grażyna Woroniecka** z Uniwersytetu Warszawskiego. Tłumaczenie prac socjologicznych ma jej zdaniem swoją specyfikę. Artykuł, a w jeszcze większym stopniu książka socjologiczna, jeśli została wybrana do tłumaczenia, odegrała wcześniej ważną rolę w środowisku socjologów i czytelników reprezentujących dziedziny pokrewne w języku jej powstania. Język jest nośnikiem znaczenia, wartości, ale też ideologii politycznych, tradycji filozoficznych i orientacji światopoglądowych, płycej lub głębiej zakodowanych w tłumaczonym tekście obok źródłowej orientacji socjologicznej i stylu właściwego tłumaczonemu autorowi. Faktycznym autorem przekładu nie jest jednak tylko tłumacz, co ma dobre i złe strony. Krótko rzecz ujmując, na taki „zespół” składają się ponadto: redaktor naukowy (opcjonalnie), redaktor językowy (tzw. merytoryczny), recenzent przekładu

(opcjonalnie) oraz liczni konsultanci i doradcy *ad hoc* przywoływani w miarę potrzeb. Autorka skonkludowała swoje wystąpienie stwierdzeniem, że warto podjąć starania o zinstytucjonalizowanie tłumaczeń socjologicznych.

Trzecia sesja tematyczna była prowadzona przez prof. dr hab. **Grażynę Woroniecką** z Uniwersytetu Warszawskiego i rozpoczęła się referatem nt. „Potrzeb dydaktycznych tłumaczeń.” Prof. dr hab. **Jolanta Kulpińska** ze Społecznej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi stwierdziła, iż potrzeby dydaktyczne tłumaczeń są szczególnie wyraźne w odniesieniu do kierunków nie socjologicznych. Chodzi zwłaszcza o monografie poświęcone badaniom, zbiory tekstów, a także podręczniki poświęcone socjologiom szczegółowym. Drugim rodzajem zapotrzebowania są prace popularne i publicystyczne, które stały się głośne i cytowane (np. Rifkin, Klein, Barber). Trzecim rodzajem zapotrzebowania są tłumaczenia z innych niż angielski języków (m.in. francuski, hiszpański, niemiecki).

Drugim zaprezentowanym referatem było „Tłumaczenia a socjologiczny horyzont.” dr **Izy Desperak** z Uniwersytetu Łódzkiego, w którym autorka podjęła kwestie tego, jak decyzje dotyczące tłumaczeń wpływają na horyzont socjologów, a także treści kształcenia socjologicznego. Kryterium analizy jest kategoria gender, nieobecna u polskich autorów i nieobecna w tłumaczeniach do lat 80-tych poprzedniego wieku. Dziś kształci się o wiele więcej studentów niż kiedyś, więc podręczniki i opracowania przydatne w pracy dydaktycznej są ważną lekturą samych socjologów, częste zmiany programów i miejsc pracy wymuszają dydaktyczną elastyczność, wielozawodowość pozbawia czasu na przeczytanie prac istotnych dla naszego własnego rozwoju naukowego, prace w oryginale są trudno dostępne, a wydawnictwa skłonne są wydawać wyłącznie tłumaczenia podręczników w dużych nakładach. Przykłady negatywnego wpływu braku tłumaczeń na socjologiczny horyzont poznawczy nie muszą dotyczyć wyłącznie perspektywy gender – fundamentalne prace Immanuela Wallersteina są nam znane w większości ze słyszenia, a pierwszy tom trylogii Manuela Castellsa trafił do polskiego czytelnika na tyle późno, że jego sens obrósł różnymi mitami i omówieniami.

Ostatnim referatem na konferencji, był zaprezentowany przez mgr **Magdalenę Czech** z Uniwersytetu Jagiellońskiego referat pt. „Czy nationalism to nacjonalizm? O wyobraźni socjologicznej tłumacza.” Przekład nie jest, według autorki, zjawiskiem wyłącznie językowym; zanurzony jest on głęboko w kontekstach społecznych i kulturowych. Zarówno socjologia kultury, jak i socjologia języka oraz socjologia literatury bardzo niewiele miejsca poświęcają problematyce tłumaczenia. W związku z tym za nowatorski można uznać pomysł na socjologię przekładu wyrażony w publikacji *Constructing a Sociology of Translation* (Uni. Graz 2007), która ukazała się przed dwoma laty. W swoim wystąpieniu autorka przedstawiła niektóre spośród możliwości, jakie stwarza socjologiczna refleksja nad przekładem, zwróciła także uwagę na kwestię bardziej szczegółową, stanowiącą wyraźne odbicie społecznego zakotwiczenia przekładu, w tym przekładu tekstów socjologicznych. Przedmiotem analizy były strategie translatorskie zastosowane przez polskich tłumaczy anglojęzycznych książek socjologicznych poświęconych nacjonalizmowi.

Po trzeciej, ostatniej już sesji tej konferencji, prof. dr hab. **Krzysztof T. Konecki** podziękował gościom za uczestnictwo oraz zakończył obrady konferencji. Podczas konferencji pojawiło się wiele ciekawych wniosków, dotyczących jakości tłumaczeń socjologicznych, wyboru pozycji do przekładu oraz praktycznych problemów pojawiających się w pracy tłumacza. Zostaną one przedstawione w artykułach pokonferencyjnych opublikowanych w Przeglądzie Socjologii Jakościowej.

Raport przygotowała: mgr Dominika Byczkowska